

Bir Kamu Politikası Analizi Olarak Türkiye'nin Kapitalist Ekonomik Sisteme Geçiş Süreci

Özkan YALÇIN^{1,*}

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye

*ozkan_yalciin@hotmail.com

ÖZET

Feodalizmin sona ermesinden sonra batı dünyasında egemen sistem haline gelen kapitalizm, yaşanan tarihsel süreçle beraber hızla evrensel bir sistem haline gelmiştir. Kapitalizm, 21. yüzyılda belki de tarihinin en olgun çağına girmiş bulunmaktadır. Kapitalizmin bu olgunluğa ulaşmasının temelinde ise tarihsel süreç içerisinde politik-ekonomik pratiklere dayalı yaşanan dönüşümler yatmaktadır. Devletin rolü de yaşanan bu pratiklere bağlı olarak zaman zaman farklılaşmıştır. Devlet yeri geldiğinde bir kapitalist gibi piyasaya girmiş, yeri geldiğinde ise kapitalisti koruyucu, kollayıcı politikalar izlemiştir. Devletin tarihsel süreç içerisinde daimi ve temel görevi kapitalist sistemin işlevselliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmak ve hayata geçirmek olmuştur.

Bu doğrultuda, kapitalizmin işlevselliğini sağlayacak gelişim ve koruma faaliyeti ise devletin organları vasıtasıyla yapılan düzenlemeler ile sağlanmıştır. Kapitalizmin işlevselliği için özel mülkiyet hakları güvence altına alınmış, devletin savunma, emniyet ve hukuk gibi yapısal ve işlevsel düzenlemeleri bu koşulları sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Dahası, piyasalar kapitalizmin işlevselliğini sağlayacak düzeyde değilse, devlet eliyle yaratılmıştır. Buna benzer bir durum Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşüyle beraber Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanmış, sermaye birikiminin olmasına rağmen kapitalist sistemin kurulması ve korunması zaman almış, bu süreç devletin uyguladığı politikalarla desteklenmiştir. Hazırlanan bu çalışma bu kapsamda, Türkiye'de kapitalist üretim sisteminin kurulması, geliştirilmesi ve işletilmesi yönelik hazırlanan politikaları incelemiştir. Yaşanan süreci sayısal veriler ve yasalar ışığında irdeleyerek, bir kamu politikası analizi yapmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Türkiye, Kamu Politikası, Devlet Desteği, Değişim.

Turkey's Capitalist Economic System Transition Process As A Public Policy Analysis

ABSTRACT

Capitalism, which became a dominant system in the western world after the feudalism of sona, quickly became a universal system with the historical process. Capitalism, perhaps in the 21st century, has entered the age of its most mature. On the basis of this, the historical transformations are based on political-economic practices. The role of the state varies from time to time depending on political-economic practices. When the state came to its place, it entered the market like a capitalist, and when it came to its place, it watched politics protecting and protecting capitalist. In the historical process, the state's permanent and fundamental task has been to make and implement regulations that will ensure the functioning of the capitalist system.

In this direction, the development and conservation activity that will provide the function of capitalism is provided by the regulations made by formal government structures. Private property rights have been secured for the functioning of capitalism, and structural and functional regulations, such as the state's defense, security and law, have been rearranged to provide these conditions. Moreover, if the markets were not at the level of providing capitalism functionality, the state was created. In a similar situation occurred in the Republic of Turkey, together with the collapse of the Ottoman Empire, although the establishment of the capitalist system of capital accumulation and protection have taken the time, this process is supported by policies implemented by the government. At this point, this study aims to make an economic and political public policy analysis by examining the policies (the establishment of the capitalist system of production in Turkey, prepared for the development and operation) that and the process in question in the light of numerical data and laws.

Keywords: Capitalism, Turkey, Public Policy, Subvention, Alteration.

GİRİŞ

Feodalizmin sona ermesinden sonra batı dünyasında egemen sistem haline gelen kapitalizm, evrensel bir sistem olma yolunda ilerlemektedir. Kapitalizm, 21. yüzyılda belki de tarihinin en olgun çağına girmiş durumdadır (Güzelsarı, 2007: 13). Kapitalizmin dünya ölçeğindeki küreselleşmesini hızlandırılması ve kapitalizmin evrensel bir sisteme dönüştürme sürecinde, devletlerin değişen siyasi, ekonomik ve yönetsel anlamda izlediği politika değişikliklerinin de büyük bir payı vardır. Bu doğrultuda işleyen kapitalist devlet daha çok üretken sermayeye dayalı birikim sürecini desteklemekte ve dönüşümün gerekli kıldığı ekonomik, yasal ve politik araçlarını inşa etme eğilimindedir.

Bu sistem çerçevesinde kapitalist sisteme eklemlenmek isteyen Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde büyük kapitalist devletleri izlemiştir. Bu amaç doğrultusunda, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden 21. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan dönemde Türkiye'de kapitalizm hızla gelişmiş. 1919-1923 döneminde gerçekleşen siyasal devrimle eski devlet aygıtının yerine yeni bir devlet kurulmuştur. Ayrıca, kapitalizmin önkoşullarından biri sayılabilecek siyasal bağımsızlık sorunu çözülmüştür. Böylelikle, 1920'li ve 1930'lu yıllarda gerçekleşecek sosyal devrimin önkoşulları hazırlanmıştır. Bu yıllarda kapitalist sistemin alt yapısını oluşturan siyaset, hukuk, eğitim, ideoloji, kültür gibi hayatın birçok alanında yeniden düzenlenmeler yapılmıştır. Kapitalizm öncesi toplumsal biçimler yerlerini kapitalizmin hızla gelişebileceği bir dünyaya bırakmıştır. Bu gelişmeler üretici güçlerin Türkiye'de küçümsemeyecek boyutlarda gelişmesinin önünü açmıştır (Atılğan, 2012: 323).

Osmanlı döneminin mirasını devir alan 1923 yılında kurulan Cumhuriyet'in kapitalist üretime geçmesi ise kolay olmamıştır. Geç kapitalistleşen ülkelerde kapitalist üretimin egemen hala gelmesi, bu tarz üretimin temel dinamiklerinin oluşturulması hemen gerçekleştirilemediği gibi gelişmiş ülkelerin izlediği aşamaları da takip etmeyip farklı bir çizgi de ilerlemiştir. Gelişmiş ülkeler elbirliği, manüfaktür, makineli üretim ve fabrika sistemine geçiş dönemlerini tecrübe ederek kapitalist sistemin gerektirdiği toplumsal ve ekonomik yapıları kurarken, geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı tarıma dayalı ekonomik yapıyı dönüştürerek sanayileşmeye çalışmıştır. Bu sanayileşme çabalarının 1950'lerde egemen unsur olmaya başlamasıyla üretim ilişkilerinde ve toplumsal yapılarda kapitalist üretim ilişkileri hakim olmuştur. Devletin kapitalist sistemi kurmak, işletmek, korumak adına izlediği politikalarında zaman zaman farklılaştığı görülmektedir. Devlet yeri geldiğinde bir kapitalist gibi piyasaya girmiş, yeri geldiğinde ise kapitalisti koruyucu, kollayıcı politikaları benimsemiştir. Devletin piyasaya girmesi kapitalist sistemin çöktüğü ya da terk edildiği anlamına da gelmemektedir; dahası sistemi korumak kollamak adına yapılan yöntemsel bir farklılığı bize göstermektedir. Kapitalist üretim sistemini benimseyen devletin daimi ve temel görevi kapitalist sistemin işlevselliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmak ve hayata geçirmek olmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze uzanan bir dönemin politik ve ekonomik dönüşümlerin analizini yapmayı hedefleyen bu çalışma, devletin oluşturduğu politikalarla ekonomik dinamikler arasında karşılıklı bir bağımlılık olduğu varsayımına dayanarak hazırlanmıştır. Bu çalışma temel olarak gelişen ve dönüşen dinamikleri daha iyi gösterebilmek için kronolojik bir sıra ile ilerlemiştir. Ekonomik ve politik gelişmelerin, kendine özgü nitelikleri ile incelenmesi, hem var olan durumun anlaşılması, hem de yeni çözümler yapılması adına bir ön koşul niteliğini taşıdığından, çalışmanın literatüre ufakta olsa bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve

19. yüzyılla birlikte yoğun olarak kullanılmaya başlanan kapitalizm kavramının birçok akademisyen ve yazar tarafından ele alınmış ve çeşitli açılardan tanımlanmıştır. Özel, kapitalizmi piyasaya tümüyle hakim olmak ve onu kontrolü altında tutmak isteyen iktisadi üretim tarzı olarak tanımlamıştır (1995). Weber ise kapitalizmi rasyonalite ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Weber için kapitalizm, "kesinlikle sınırsız kar etme güdüsü değildir, aksine olsa olsa bu güdünün akıl tarafından dizginlenmesidir. Başka bir deyişle, Weber için kapitalizm, akılcı iktisadi üretim sistemidir (Weber, 1999: 17). Marx'a göre kapitalizm, "temelde üretim ile emek arasındaki yabancılaştırıcı ilişkiye dayandırmaktadır. Buna göre, eğer bir yerde üretim araçlarını kontrolü altına almış, onu tekelleştirmiş bulunan sermaye sahipleri (burjuvazi) ve bu üretim istihdam edilmek üzere beden gücünü belli bir ücretle işverene arz eden işçiler (proletarya) var ise, orada kapitalizmin özü oluşmuş demektir (Marx, 2014).

Her sistem gibi Kapitalizm'de bir birden bire ortaya çıkan bir olgu değildir. Belli bir tarihsel süreç içerisinde belli aşamalardan geçerek günümüzdeki halini almıştır. Kapitalizm gelişim sürecini açıklayan en temel teori Marx tarafından ortaya konulan "Kapitalist Gelişim Teorisi"dir. Bu teoriye göre kapitalist üretimin en belirgin özelliklerinden birisi, meta üretimi olmasıdır. Sistemde üretim meta pazarında yapılır; üretimin amacı doğrudan tüketim değil, değişimdir (Marx, 2014: 111-112). Temel kural olan, ilk önce ürünün satılarak paraya dönüştürülmesi, sonra da ikinci bir işlemle diğer ürünün satın alınmasıdır. Meta-Para-Meta hareketi aslında Meta-Para ve Para-Meta olmak üzere iki evreden oluşur, bu yalın meta dolaşımı olarak adlandırılır. Meta-Para-Meta dolaşımında para basit bir dolaşım aracı olarak işlev görmektedir ve dolaşımı kolaylaştırmaktadır. Fakat kapitalist üretim sisteminin temel noktası bu basit dolaşım ilişkisi gerçekleştirmek değildir. Kapitalist sistemde üretim kar elde etmek için yapılır. Üretimin amacı ihtiyaçların karşılanması değil, artık-değer yani kar elde edebilmektir. Metalar satılmak ve artık-değer elde etmek için üretilirler.

Meta dolaşımı, sermayenin sadece başlangıç noktasıdır. Sermayeyi tanımlayan, değerini kendini genişletmesi ya da artık-değer elde edebilme yeteneği ve gücüdür. Bununda kendi başına basit meta dolaşımıyla sağlanması mümkün değildir. Basit meta dolaşımının biçimi, Meta-Para-Meta, yani metanın paraya dönüşmesi ve paranın yeniden metaya dönüşmesi, satın almak için satmaktır. Sürecin sonunda varılan nokta Paranın-Para ile mübadelesidir. Buna rağmen sermayenin genel formülü Para-Meta-Para olarak ifade edilmektedir (Marx, 2014: 152). Burada, basit meta dolaşımının aksine, süreç meta ile değil para ile başlar ve daha fazla para yani daha fazla değerle sona erer. Eğer başlangıçtaki Para ile sondaki Para aynı ise bütün bu olanlar anlamsız bir süreci ifade eder. Bu nedenle, kapitalist bakımından anlamlı olan süreç, başlangıçta ki Paranın sondaki Paradan büyük olduğu bir Para-Meta-Para sürecidir. Bir başka deyişle, kapitalist, değişim alanına belirli bir miktar para koyan ve buradan daha fazla miktarda para (daha doğrusu değer) çeken kişidir. "Öte yandan, bu aynı zamanda paranın sermayeye dönüştüğü süreçtir. Paranın sermayeye dönüşümü, artık-değer üretmek üzere kullanılması anlamına gelir" (Öztürk, 2008: 13-14). Kapitalist sistemin oluşması için tek başına artı değer üretilmesi yeterli değildir. Burada önemli bir diğer nokta Para-Meta-Para dolaşımı sağlanırken, emek-gücünün, yani insanın eğinin alınıp satılan bir nesne (meta) haline gelmesidir.

Kapitalist üretim gerçekleşebilmesi için artık-değer üretiminden söz edebilmek şarttır. Ancak, bir toplumda kapitalist üretimin başlaması ve bütün bir toplumsal üretim sistemini egemenlik altına alabilmesi için de belirli bir zaman gerekir. Marx'a göre, kapitalizmin doğuşunda, elbirliği evresi yerini manüfaktür evresine bırakmış, bu da sırası geldiğinde makineli üretim ve fabrika sistemine giden yolu açmıştır. Bununla birlikte, kapitalist gelişme çerçevesinde ilkin elbirliği ve bunun ardından manüfaktür evreleri, her ne kadar kapitalist üretime giden yolu açmışlarsa da toplumsal üretim yapısını ancak belirli sınırlar içinde

değiştirebilmişlerdir (Marx, 2014). Tarihsel gelişmesinin belli bir aşamasında, manüfaktürün dayandığı dar teknik temel, manüfaktürün kendi yarattığı üretim gereksinimleri ile çatışır hale gelmiş, bu durum ancak makineli üretimle, büyük sanayinin doğuşuyla ortadan kalkmıştır. Bu sistem belli bir gelişme düzeyine ulaştıkça, hazır bulduğu ve bu arada eski şekli içerisinde gelişmesini sürdüren temeli yıkmak ve kendi üretim yöntemlerine uygun bir temeli yeni baştan kurmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden, büyük sanayinin gerçek bir sistem halini alabilmesi, ancak kendi temelini kendisi oluşturmaya başladığında söz konusu olabilmektedir (Öztürk, 2008: 15-16). Kapitalist üretimden söz edebilmek için artık-değer üretiminden ve bunun gerektirdiği üretim ilişkilerinden söz edebilmek gerekir.

2. Kapitalist Üretimin Kısaca Tarihsel ve Toplumsal Gelişimi

Kapitalist üretimin dünya geneline kademeli bir şekilde yayıldığı söylenebilir. 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın ilk yarısını kapsayan ilk aşamada İngiltere, Belçika, Hollanda ve Fransa gibi bir grup kıta Avrupa'sı ülkesi, 19. yüzyılın son üçte birlik bölümünü içeren ikinci dalgada ABD, Almanya ve Japonya kapitalist üretime geçiş yapmıştır (Öztürk, 2011: 42). Buna karşılık İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen 20-25 yıllık dönemde, 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Türkiye'nin de dahil olduğu bir grup ülke kapitalist üretim sistemine geçmiştir. Geç kapitalistleşen bu ülkeler; Türkiye, Güney Kore, Tayvan, Brezilya, Hindistan, Meksika, Endonezya, Malezya, Tayland, Arjantin ve Şili gibi birkaç 'üçüncü kuşak' kapitalist sanayi ülkelerini içermektedir (Amsden, 2007:17-18). Kapitalist üretimin dördüncü ve son dalgası ise, 20. yüzyılın son çeyreğinde, Sovyet Bloğu'nun dağılması sonucunda kapitalizme topluca geçiş yapan ülkeleri ve Çin'i kapsadığı söylenebilir.

Erken kapitalistleşen Avrupa ülkelerinde kapitalist sürecinin ilk aşamalarını Kapitalist Gelişim Teorisi uygun bir şekilde elbirliği, manüfaktüre, makineli üretim ve fabrika dayalı üretim oluştururken, Türkiye gibi ülkelerde kapitalist üretime geçiş Batı ülkelerdeki tarihsel sırayı izlemediği için kapitalist üretim doğrudan doğruya makineli üretimle, fabrikalarla başlamış durumlardadır. Türkiye'de böyle gecikmeli bir sürecin yaşanmasının da; geç kapitalistleşen ülkelerde kapitalist üretime geçişin mantıksal-tarihsel koşulların sağlanmaması, ticari sermaye birikiminin kesintiye geç uğraması ya da sürdürülemez hale geç bir şekilde gelmesi, kapitalist üretime geçişi sağlayabilecek nicelikte para-sermaye birikiminin geç bir şekilde oluşması, ve üretim araçlarının (makinelere ve teknoloji, know-how gibi bileşenlerin) ithalinin hemen sağlanamaması gibi koşulların etkili olduğu söyleyebiliriz. Türkiye'nin kapitalist üretime geçiş için koşulların ancak 1950'lerde sağlandığını söyleyebiliriz (Öztürk, 2008: 28).

3. Bir Kamu Politikası Olarak Türkiye'de Kapitalist Sisteme Geçiş Süreci

Türkiye Cumhuriyetinin gelişen ve değişen ekonomik-siyasi politikaları anlayabilmek için öncelikli olarak süreci Osmanlı İmparatorlu döneminden başlayarak ele almak gerekir. Bu yüzden Türkiye kapitalizmin inşa sürecine geçmeden önce çalışmanın ilk bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki ekonomik ve politik yapıda yaşanan değişimler ele alınmıştır. Sonraki aşamada ise Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan dönüşüm incelenmiştir.

3.1. Osmanlı Dönemi İzlenen Politikalar

Osmanlı'da kapitalist üretim süreci, Osmanlı'nın gerilemesi ile başlamış, bununla beraber Osmanlı'nın gerilemesi kapitalist üretim sistemine geçişin tek unsuru olmamıştır. Avrupa'da kapitalizminin yükselişi ile birlikte dünyanın bir yanda mamul mal ihraç eden emperyalist ülkeler, bir yanda da henüz kapitalist üretime geçememiş olan tarım ürünü ve hammadde ihraç eden sömürge ve yarı-sömürge ülkeler biçiminde bölünmüş olması da Osmanlı'nın

kapitalist üretime geçişinde etkili olan önemli bir unsurdur (Bina ve Yaghmaian, 1991: 113-114). Osmanlı'da kapitalistleşme yönünde ilk adımları 19. yüzyılda, özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde ticari tarımın gelişmesi, demiryollarının kurulmaya başlanması ve ekilen arazilerin hızlı biçimde artmasıyla atıldığını söyleyebiliriz. İmparatorluğu çeşitli bölgeleri dünya kapitalizmiyle ilişki içine girdikçe, doğrudan köylülükle yabancı sermaye arasındaki ilişkilerin aracısı olarak bir ticaret burjuvazisi ortaya çıkmıştır. Öte yandan, toprakta bireysel mülkiyeti dışlayan Osmanlı toprak düzeninin çözülüşü, iltizam sistemi ve vakıf topraklarının yaygınlaşması sonucunda, özellikle pazara dönük üretim yapılan bölgelerde bir büyük toprak sahipleri sınıfının oluştuğunu da görmekteyiz. Aşağıdaki Tablo 1'de 1913 yılında Osmanlı'daki toprak dağılımını daha ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür.

Tablo 1. 1913 Yılında Osmanlıda Toprak Dağılımı (DİE, 1973: 24)

	Aile Sayısı (Bin)	Çiftçi Ailesi	Toprak Yüzdesi
Derebeyi	10	1	39
Toprak ağası	40	4	26
Orta ve az topraklı köylü	870	87	35
Topraksız köylü	80	8	-
Toplam	1000	100	100

Osmanlı'nın son döneminde özgü sınıfsal yapının temel bir özelliği de etnik dinsel çizgilerle bölünmüş olmasıdır. Ticarete ve özellikle dış ticarete yoğunlaşmış bulunan burjuvazi ağırlıklı olarak gayrimüslim (Rum, Ermeni, Musevi, Levanten) unsurlardan oluşmuştur. Genellikle iç ticarete yer alan, çoğunlukla esnaf niteliği taşıyan Müslüman-Türk burjuvazi ise çok cılız bir durumdaydı ve bu durum belki de kapitalizmin önündeki en büyük engeldi (Boratav, 2003: 23-24). Dolayısıyla Osmanlı toplumunun Avrupa kapitalizmi ile kurduğu çeşitli ekonomik ilişkiler, özellikle azınlık unsurların aracılığına dayanmıştır. 20. yüzyıl başlarında, imparatorluğun dağılması ve yeni bir ulus devletinin kurulması sürecinde, özellikle de İkinci Meşrutiyet sonrasında uygulanan 'milli iktisat' politikaları ile bu aracı konum azınlıklardan Müslüman-Türk burjuvaziye aktarılmış, ekonomik yapı ve bu yapının dünya kapitalizmiyle bütünleşme biçimi değişmemekle birlikte sürecin taşıyıcı aktörleri değişmiştir. Sermaye birikimi süreci gayrimüslimlerce başlatılmış ve Müslüman-Türk unsurlar tarafından devralınmıştır (Öztürk, 2011: 27).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da da sanayileşme yönünde bazı adımlar atılmış ve yeni oluşan burjuvaziye çeşitli tevsikler sağlanmıştır. 1866 yılında 'Islah-ı Sanayi Encümeni'nin kurulması; 1873 yılında fabrika kuracaklara gümrük ve vergi muafiyetlerinin verilmesi ve 1888'de bu nitelikteki muafiyetlerin kapsamının genişletilmesi; ayrıca 1897 yılında padişah Abdülhamit tarafından daha önce verilen teşviklerin süresinin on yıl uzatılması; 1913 sonlarında İttihat ve Terakki yönetiminin 'Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı'nın çıkartılması bu yöndeki girişimlerden bazılarıdır. Ancak, bu tür teşviklere rağmen, 20. yüzyıl başı itibarıyla Osmanlı'da kapitalist sanayi kayda değer bir ölçüde ulaşmamıştır. Genelde küçük işletme niteliğinde, 2-3 işçi çalıştıran, dokuma, deri, ağaç işleri, gıda ve madencilik gibi geleneksel sayılabilecek üretim bulunduğu, zayıf bir sanayi yapısı mevcuttur. Dolayısıyla Osmanlı'da kapitalistleşme yönünde küçükte olsa adımlar atılmaya başlandığını ve sınırlı bir mesafenin alındığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki Tablo 2'de 1921 yılına ait Osmanlı'da ki işletme sayısını, işletmelerin sektörlere göre dağılımını ve iş yeri başına işyerinde çalışan sayısını görmek mümkündür.

Tablo 2. 1921 (Anadolu'da) Sanayinin Durumu (Eldem, 1973:44, Aktaran: Kepenek ve Yentürk, 2001: 18)

Sektör	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Ortalama İşçi Sayısı
Dokuma	20 057	35 316	1,76
Deri işleme	5 347	17 964	3,36
Madeni eşya	5 273	8 021	1,52
Gıda	1 273	4 493	3,52
Ağaç işleri	704	3 612	5,13
Kimya	337	802	2,38
Toplam	33 058	76 058	2,30

3.2. Cumhuriyet Dönemi İzlenen Politikalar

Cumhuriyet'in ilk yılları birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da bir yapılanma dönemini ifade eder. Bu yapılanmanın bir sonucu olarak liberal iktisadi gelişim politikaları uygulanmak istenmiş (Tok, 2017: 5) ama mevcut özel sermayenin yetersiz olmasından dolayı karma ekonomik sistem belirlenmek zorunda kalınmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte ekonomi alanında milli bir sanayi kurmak öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Bu doğrultuda, Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından kapitalistleşme yönünde girişimlerin hızlandığı ve 'milli ekonomik' politikaları gereği siyasal-hukuksal alt yapının sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

17 Şubat 1923 günü toplanan İzmir İktisat Kongresi kapitalistleşme çabalarının anlaşılabilirliği için ipuçları vermektedir. 1940'lara kadar Cumhuriyet'in iktisat politikalarını etkileyecek İzmir İktisat Kongresi sadece iktisat politikalarını da belirlememiştir. Kongre, Lozan'da barış görüşmelerinin sürdüğü bir sırada toplanarak Avrupa'nın kapitalist devletlerin ve ülke içi burjuvazinin tereddütlerini gidermek ve özel sektöre ağırlık veren politikalar izleneceğine dair bir güvence vermek gibi örtük bir amacı da benimsemiştir (Gülalp, 1985: 334). Kongre'nin önemi şuradan anlaşılabilir ki sonraları hayata geçirilen birçok uygulama, örneğin Aşar vergisinin kaldırılması (1925); Medeni Kanun'un kabulü ve özel mülkiyetin güvence altına alınması (1926); ticari krediler için İş Bankası'nın (1924) ve sınai krediler için Sanayi ve Maadin Bankası'nın (1925) kurulması; Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun (1927) çıkarılması, İzmir İktisat Kongresi'nin neticesinde oluşan kararlardır (İMKB, 1999: 34). Gerçekleştirilen bu adımlarla kapitalist üretime geçiş yönünde bazı adımlar atılsa da, henüz belirlenen hedefler gerçekleştirilememiştir. Cumhuriyet sonrasında piyasa ilişkilerinden kopuk, geçimlik üretime dayalı kırsal üretim yapısı, 1950'li yıllara dek fazla değişmeden kalmıştır" (Teoman, 2001: 43).

1920'lerde ülkedeki küçük üretim, daha çok, küçük kentlerde ve kırsal kesimde yapılmıştır. 1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'deki toplam 65 bin 245 işyerinin %13'ü tüm sanayide çalışan yaklaşık 257 bin kişinin %16.5'i İstanbul'daydı. 1927 sayımına göre, sanayi işletmelerinin %5.4'ü İzmir, %5'i Bursa %4'ü Balıkesir'de toplanmıştı. Ancak, 4 ve daha fazla işçi çalıştıran yerlerdeki toplam 166 bin çalışanın 18.1'inin İstanbul'da, %14.1'inin İzmir'de olduğu görülmektedir. 1932'de Türkiye genelinde Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan imalat sanayi işyeri sayısı 1417, bu iş yerlerinde çalışan sayısı 55 bin 320 idi (Sönmez, 2004: 22). 1930'larda da, Türkiye'de önemli bir sınıf kesimi olarak sanayi burjuvazisinden söz etmek henüz olanaklı değildir. Özellikle 29 Ekim 1929 yaşanan ekonomik buhran tüm dünyayı ve Türkiye'yi ekonomik açıdan derinden etkilemiştir. Yaşanan bu kriz sonrası dünya da olduğu gibi ülkemizde de devletçi, mücadeleci ve korumacı bir kapitalist üretim sitemini savunan Keynesyen politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Devletçi uygulamaların temeli, özel sektörün sermayesinin yetersiz kaldığı alanlara devletin yatırım yapmasıdır. Bu özel sektörün dışlanmasıyla da bürokratların ekonomiyi denetleme

arzularının dışı vurumundan ziyade, toplumsal düzeyde sermaye birikimi için yine toplumsal kaynakların seferber edilmesidir. Devletçilik anti-kapitalist bir özellik taşımadığı gibi, tam aksine, mevcut koşullarda kapitalist gelişme için elverişli bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır (Boratav, 1974: 161).

1932'de Mecliste kabul edilen 8 yasal düzenleme ile Devletçi uygulamalar resmen başlamıştır. Bu yasal düzenlemelerin yanı sıra devletçi uygulamalar, sanayileşmede planlı uygulamaya geçilmesiyle planlı bir şekilde yürütülmesi çalışılmıştır. İlk olarak 1. Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında kabul edilerek uygulanma konulmuştur. Bu planda temel olarak, tüm sermayenin mümkün olduğu kadar sanayiye aktarılması veya sanayileşme için kullanılması ve kamu iktisadi kuruluşları oluşturularak sanayileşmeye devletin öncülük etmesi öngörülmüştür (Özsoylu, 2011: 47). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulandığı sırada 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Planın hazırlanması için girişimler yapılmış, fakat İkinci Dünya Savaşı ve daha sonraki savaş koşulları nedeniyle uygulanmaya konulmamıştır. Bu dönemde kurulan tesisler ve izlenen politikalar, tam da devletçi yaklaşımın ruhuna uygun biçimde, 'özel' sektör üzerinde olumlu etkiler yaratmış, sonraki dönemde sanayiye kanalize edilecek olan sermaye birikiminin hızlanmasını sağlamıştır (Altıparmak, 2002: 44-45). Devletçi politikalar kapsamında, devlet fabrikalarında üretilen ürünler özel ticaret şirketleri tarafından pazarlanmış, ayrıca devlet işletmelerinde yetişen personel de özel sektör için yetişmiş insan gücü kaynağının temelini oluşturmuştur (Tezel, 2001: 252-253). Yine 1936'da sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu iş gücünü çalışma şartlarını belirleyen 3008 sayılı İş Kanunu 15 Haziran 1936 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasal düzenleme sermaye kesiminin yaşayabileceği sorunların önüne geçmek için grev, lokavt gibi haklar yasaklanmıştır (İş Kanunu, 1936).

İkinci Dünya Savaşı yılları, iktisadi açıdan bir ara dönem görüntüsü sergilese de sermaye sınıfının oluşumu açısından önceki dönemlerle belirgin bir süreklilik taşır. Öncelikle, 1942 tarihli Varlık Vergisi ile gayrimüslimlerin birikimlerine bir kez daha ve sistemli biçimde el konulmuştur. Verginin büyük kısmını gayrimüslimler ödenmiş, uygulamada İstanbul'un dış ticarete yönelik azınlık unsurları özellikle hedef alınmıştır. Devletin bu milli sermayedar yaratma çabasının yanı sıra uyguladığı sanayileşme politikaları da belli oranlarda başarı göstermiştir. 1927 yılında sanayinin GSMH içindeki payı %10 seviyesindedir. Oysa bu rakam 1938'de %16'ya yükselmiştir. 1950'lerde tarım sektöründeki ticari canlanmanın etkisiyle %14'e gerilese de, 1960'larda tekrar yükselerek %23'lere çıkmıştır. Aşağıdaki Tablo 3'de verilerin detaylarına ulaşmak mümkündür.

Tablo 3. Milli Gelir İçinde Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörünün Payı (%) (DPT, 1963: 9)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Milli Gelir
1927	67	10	23	100
1938	48	16	36	100
1950	53	14	33	100
1958	52	16	32	100
1961	42	23	35	100

Türkiye ekonomisi açısından önemli bir dönem girildiğini gösteren 1950'li yıllar, politik gelişmelerin yanı sıra ekonomik gelişmelerinde yaşandığı bir dönemi ifade eder. 1950'ler de hız kazanan kapitalist sanayileşme süreci 1960'lardan itibaren planlı bir doğrultuya evrilmiştir. Demokrat Parti döneminin özellikle ikinci yarısında ekonominin olumsuz bir seyir izlemesi son dönemlere doğru siyasi krizlerle de birleşince 1960 darbesine giden yolu açmış darbe sonrasında da Türkiye için siyasi ve ekonomik alanlarda yeni kurumlar ve yeni politikaların oluşturulduğu bir döneme girilmiştir (Tok, 2017: 46). Sanayileşme sürecinin netlik kazanması 1960 darbesi ve darbenin ardından hayata geçen düzenlemeler ile söz konusu olmuştur. Darbe sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası'nda planlamanın 'devletin ödevi' olarak tanımlayarak planlamaya verilen önemi vurgulamıştır. Bu doğrultuda 1963-1967

arasında uygulamaya konan Birinci Kalkınma Planı uzun dönemde gelişmenin sanayileşmeye yönelik olduğu belirtilmiş, fakat tarımın hala temel üretken sektör oluşundan dolayı sektörler arasında dengeli bir gelişme modeli uygulanmıştır. Kalkınma sürecinde devlet, altyapı oluşumunu hızlandırmayı ve sanayinin gerek duyduğu ara girdileri üretmeyi üstlenmiştir. Nitekim Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre eğitim, sağlık, ulaştırma, enerji "temel hizmetlerle ilgili yatırımlar, fazla sermaye istediği, geniş bir organizasyonu gerektirdiği ve mahiyetleri icabı kısa sürede karlı olmadıkları için bunları devlet üzerine alacaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Birinci kalkınma planının ardından hazırlanan 1968-72 dönemini kapsayan ikinci kalkınma planında dengeli gelişme modeli yerine öncelik sanayi sektörüne verilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Kamu kesiminin ara ve yatırım malları üretimine, özel kesimin ve yabancı sermayenin ise dayanıklı tüketim malları üretimine yoğunlaşması hedeflenmiştir. Ara malı ve yatırım malı üretimine verilen öncelik, 1973-77 yıllarını kapsayan (12 Mart döneminde hazırlanan) üçüncü planda devam etmiş; içe yönelik birikimin giderek ağırlaşan bunalımı nedeniyle bir yıl gecikmeyle hazırlanan ve 1979-83 yıllarını içeren dördüncü plan döneminde ise ihracata (ve örtük olarak dışa açılmaya) özel bir vurgu yapılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 152-154).

Türkiye'de 1945-60 yılları arasındaki sanayi sermayesinin oluşumu ya da içe yönelik birikime geçiş döneminde sanayi gelişmeyle birlikte, tarımda kapitalist dönüşümün hızlandığı gözlenmektedir. 1950 yılı tarım sayımına göre 400 bin aile tarım işçiliği yapmaktadır. Bunların 90 bininin hiç toprağı yoktur. 1950-1960 arasında 369 bin aileye toprak dağıtılmış, ancak topraksız ailelerin sayısı hızla artarak 1963'te 309 bine çıkmıştır. 1970'lerin başlarında, köy envanter etütlerine göre 1.2 milyon çiftçi ailesi topraksız ve 1.4 milyona yakın aile 0-25 dönüm arasında toprak sahibidir. Toplamda 2.5 milyona yakın ailenin tarım işçiliği yapması, tarımda kapitalist ilişkilerin gelişimine dair önemli bir göstergedir (Öztürk, 1972: 128-129). Bu yıllarda gelişen bir başka olguda tarımda artan makineleşme ile birlikte tarım sektöründe verimliliğin artmasıdır. Kırsal nüfus azalmasına rağmen tarım ürünlerinin üretimde büyük sıçramalar gerçekleşmiştir.¹ İlgili verim artışına ilişkin rakamları Tablo 4'de görmek mümkündür.

Tablo 4. 1960-1980 Arası Tarım Sektörü İle İlgili Göstergeler² (Kazgan, 1983, Aktaran: Özsoylu, 2011: 140)

	Tarım Nüfusu (%)	Ekilen Alan (Milyon Hektar)	Toprak Verimliliği (1950=100)	Traktör (Bin Adet)
1960	75	23,26	105	42
1970	67,6	24,27	124	106
1980	55,1	24,20	177	370

Bir yandan tarımda kapitalist ilişkiler yerleşmeye başlarken, bir yandan da kırsal nüfus yavaş yavaş topraktan kopmaya, şehirlere göç ederek proleterleşmeye, yeni gelişen sanayi için emek-gücü kaynağı haline gelmeye başlamıştır. 1945 sonrasında çalışan nüfus içinde imalat sanayi istihdamının payı yavaş ancak düzenli olarak artar iken, tarımsal istihdamın payı ise aynı şekilde azalmaya başlamıştır. Verilere ilişkin detaylar Tablo 5'de sunulmuştur.

¹ Bu hızlı sıçramaya rağmen Tablo 3.'deki veriler esas alındığında; sanayi üretiminin daha hızlı artmasının sonucu milli gelir içinde tarımın payı gerilemiş ve 1950'de %53 iken 1961'de %42'e düştüğü görülmüştür. Aynı dönemde sanayi üretiminin payı ise %14'ten %23'ye yükselmiştir (DPT, 1963: 9).

² İlgili kaynaktan elde edilen veriler yeniden düzenlenerek ve kısaltılarak sunulmuştur.

Tablo 5. 1950-2003 Arasında Türkiye'de Sektörlere Göre İstihdam da Yaşanan Dönüşüm³ (Sönmez, 2004: 30)

	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
1950-1959	%79	%7	%14	%100
1960-1969	%69	%10	%21	%100
1970-1979	%58	%14	%28	%100
1980-1989	%50	%15	%35	%100
1990-2003	%45	%16	%39	%100

1970'lerin dünya krizi ortamında mevcut birikim sistemi sürdürülemez hale geldiyse de işçi dövizlerinin artması ile Türkiye'de kriz bir süre ertelenebilmiştir. Ancak, ertelenen kriz 1970'lerin sonlarında olanca ağırlığıyla patlak verecektir. 1970'lerin sonunda yaşanan bunalım bir 'döviz krizi' biçiminde açığa çıkmıştır. 1979 yılının ortalarına gelindiğinde, ara malı ve yatırım malı üreten sanayi kollarında üretim durmuştur. Altıok'a göre, Türkiye imalat sanayisinde kâr oranları; 1969 yılında %25.2 iken, 1971'de %23.3'e, 1977'de %14.1'e, 1979'da %8.9'a kadar gerilemiştir (2002: 86). İşçi sınıfının sendikal mücadelesi sanayi burjuvazisi için bir sorun olmuştur. Nitekim 12 Eylül darbesi, 1980 grevleri henüz devam ederken gerçekleşmiş ve askeri yönetimin ilk icraatı, her türlü sendikal faaliyeti ve grevleri yasaklamak olmuştur (Öztürk, 2008: 183-184). 24 Ocak 1980 Kararları ve 12 Eylül darbesi ile Türkiye kapitalizmi içe yönelik birikimden uzaklaşarak 'dışa açık' bir birikime yönelecektir (Öztürk, 2008: 166). Böylece, ekonomi uzun vadede, devlet kontrolünden çıkartılıp serbest piyasa ekonomisine bırakılması planlanmaktaydı. Devlet müdahalesinin en az seviyeye indirilecek, kamu kesiminin daraltılacak, başta KİT'lerin özelleştirilerek özel sektörün teşvik edilmesi sağlanacaktı (Özsoylu, 2011: 153).

Kısacası, 1980 yılından itibaren köklü bir dönüşüm gündeme gelmiştir. İstikrar programı olarak ilan edilen süreç, bir 'yapısal uyum' programına dönüşerek genişlemiş, radikal bir nitelik kazanmıştır. Bu dönüşüm, özünde, iç pazara öncelik veren bir birikimden dışa yönelik bir birikime geçiş anlamını taşır (Altınok, 2002: 89-92). Bu modelde üretilen malların dış piyasalarda rekabeti sağlayacak aktif destekleme ve özendirme politikaları esastır. Bu kapsamda dışa açılmaya ve ihracata yönelik sanayileşme politikalarına öncelik veren Türkiye, Gümrük Birliği üyeliği, sanayileşmiş ülkelerle ekonomik entegrasyona yönelik sanayileşme sürecine geçiş yapmıştır. Beş yıllık kalkınma planlarından 1990-1994 yılının kapsayan altıncısı, 1996-2000 kapsayan yedinci planda sanayinin kalkınmanın temel unsuru olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, yedinci planda özel sektör ağırlıklı bir sanayileşme yapısının oluşturulmasının altı çizilmiştir. 2001-2005 kapsayan sekizin, 2007-2013 yıllarını kapsayan dokuzuncu ve 2014-2018 yılını kapsayan onuncu kalkınma planlarında ise sanayinin rekabet gücünün artırılması, AR-GE önem veren geleneksel sanayinin gücünü artırılması hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Ayrıca bu dönemde Türkiye Neo-liberal politikaları etkisiyle özelleştirme konusunda da ciddi adımlar atmıştır. Yeni KİT kurulmamış sanayide de kamu sektörünün payı azalmıştır. Dönemin sayısal verileri incelendiğinde Sanayinin payı 1978'de %20,7'lik düzeyden, 1984'de %18,7'ye, 1990'da %4,5'e, 1994'de %3'lere ve 1999'da %2,7'ye kadar inmiştir (Şenses, 1995, Aktaran: Özsoylu, 2011: 2009).

Türkiye kapitalizminin geçmişe kıyasla çok daha ileri bir uluslararasılaşmaya yöneldiği 1980 sonrası dönemi üç alt evreye ayırmak olanaklıdır. 1980'leri içeren ilk evrede uluslararasılaşma öncelikle ticaret alanında, meta-sermaye devresindedir. Bir başka deyişle, 1980'de daha ileri bir uluslararasılaşma yönünde bir ilk adım atılmıştır. 1990'lı yılları içeren ikinci evrede para-sermayenin uluslararası hareketi daha belirgin olmuş, buna karşılık 1990'ların sonlarından ve özellikle de 2000-2001 krizlerinden günümüze kadar yaşanan süreçte üretken sermaye temelli birikim ve uluslararasılaşma ön plana çıkmıştır. Kısaca 1980-

³ İlgili kaynaktan elde edilen veriler tablolaştırılarak ve yeniden başlıklandırılarak sunulmuştur.

2000 yıllarını içeren ilk iki evre belirli bir 'uyarlanma' dönemini ifade ederken, 2001 ve sonrasında içeren üçüncü evre her yönüyle uluslararası nitelik kazanmış bir birikime işaret eder. Zira, sermayenin uluslararasılaşması ancak üretken sermayenin uluslararası hareketi ile tamamlanmıştır. İlk iki evre dolaşım alanında uluslararasılaşmaya, üçüncü evre ise dolaşım alanını da içerecek biçimde genel olarak üretim alanında uluslararasılaşmaya karşılık gelmektedir (Ercan, 2006: 14; Öztürk, 2008: 185-187).

2002-2017 arasındaki dönem çok farklı ekonomik politikalar içermemiştir. Siyasi alanda tek başına iktidara gelen AKP hükümeti IMF ve Dünya Bankası ile hazırlanan 2000 yılı tarihli orta vadeli istikrar-yapısal uyum programını devam ettirmiştir (Öztürk, 2011: 184). Türkiye'de 24 Ocak 1980'den itibaren aşama aşama uygulamaya konulan Neo-liberal ekonomik politikalar kapitalizmin kar oranlarının düştüğün de engelleyici politikaları, sermaye birikimini hızlandırmayı, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmeyi amaçlamıştır (Altıok, 2007: 59). Zaman zaman ufak çaplı hükmet ile sermaye kesimi arasında krizler çıksa da, AKP döneminde de sermaye yanlısı devlet politikaları devam etmiştir.

SONUÇ

Sermaye birikimin doğası ve kapitalist sistemin özünde görüldüğü gibi üretken güçleri sürekli geliştirmek, kollamak ve korumak yatar. Bu gelişim ve kollama faaliyeti ise devletin organları vasıtasıyla yapılan düzenlemeler ile sağlanır. Kapitalist ekonomik sistemi benimseyen ülkelerde sistemin işletilmesinin temel koşulu kapitalistin varlığıdır. Çünkü kapitalist olmadan kapitalist ekonomik sistemin işletilmesi mümkün değildir. Kapitalist devletin asıl işlevi yeniden üretim koşullarını sağlayarak, sermaye birikimin hızlandırmak ve Para-Meta-Para dolaşımının sorunsuz işleyişini garanti altına almaktır.

Devletin sermaye birikimindeki rolü Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde daha doğrudan ve daha açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Osmanlı'nın son döneminden başlayan uzun ve zorlu politik ve ekonomik dönüşümlerin ardından Türkiye Cumhuriyet 1950'ler de kapitalist üretim sistemin gerektirdiği koşullar devlet eliyle sağlamış, gerek üretim alanında gerekse de toplumsal yaşamda kapitalist ilişkiler hakim olmuştur. 1980 sonrasında ise kapitalist ilişkiler küreselleşmenin etkisiyle derinleşmiş uluslararası sisteme entegre olarak devam etmiş ve 21. yüzyılda kapitalizm belki de tarihinin en olgun çağına girmiştir.

Türkiye'de kapitalizmin günümüzdeki halini alması ise lineer bir çizgide ilerlememiş, süreç içerisinde inişli-çıkışlı, başarılı-başarısız birçok dönem olmuştur. Yaşanan zor zamanlarda devlet yeri geldiğinde bir kapitalist gibi piyasaya girmiş, yeri geldiğinde ise kapitalisti koruyucu, kollayıcı politikalarla süreci desteklemiştir. Devletin sermaye kesimine yönelik izlediği bu politika değişiklikleri ise Dünya'da 1929 ve 1970'lerde yaşanan küresel ekonomik krizler çerçevesinde şekillenmiştir. 1929'da yaşanan küresel ekonomik kriz dünya'nın birçok ülkesini etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiş ve 1929 sonrasında kadar benimsenen liberal devlet anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Nitekim ikinci dünya savaşı sonrasında bu krize çözüm olarak ortaya konan Keynesyen politikalar ve refah devleti anlayışı hem dünya da hem de ülkemizde etkili olmuştur. 1961 Anayasası ile birlikte de ülkemizde tam bir işlevlik kazanmıştır. Keynesyen politikalar kapsamında, ülkemizde devlet piyasada etkin rol üstlenmiş ve müdahaleci bir anlayışı benimsemiş ve devlet işlevsel, yapısal olarak büyümüştür. Tüm buna rağmen, devletin piyasaya girmesi kapitalist sistemin çöktüğü ya da terk edildiği anlamına gelmemektedir; dahası sistemi korumak kollamak adına yapılan yöntemsel bir farklılığı bizlere göstermektedir. Devletin daimi ve temel görevi kapitalist sistemin işlevselliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmak ve hayata geçirmek olduğundan, devlet kapitalist üretimin aksamaması için piyasada yer almış, işçilerin sosyal ve sendikal haklarını düzenleyerek üretim koşullarını garanti altına almıştır. Nitekim bu görece olarak sosyalist yanlısı olarak değerlendirilen tutum 1970'lerde yaşanan petrol krizi neticesinde

bozulmuştur. Kapitalist sistemin tekrar krize girmesiyle 1980'lerde devletin yeniden yapılandırmadan geçerek Neo-liberal politikaların benimsemiştir. Neo-liberal politikalarla birlikte devletin ekonomiye müdahalesi kısıtlanmış, sosyal ve sendikal faaliyetler engellenmiş, devlet küçülerek yerini özel sektöre ve daha küresel bir kapitalist sisteme terk etmiştir.

Sonuç olarak, ekonomik ve siyasi dinamiklerin aslında bir bütün olarak değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koyduktan sonra, kapitalizmin günümüzdeki olgunluğuna ulaşmasıyla özellikle Türkiye gibi geç kapitalistleşen ve gelişmekte olan bir ülkede derin sorunlar ve adaletsizlikler ortaya çıktığını görmekteyiz. Kapitalizmin devlet eliyle kurulması ve devletin sermaye yanlısı tutumunu günümüzde de sürdürülmesi, kapitalist sistemi koruma faaliyetinin devletin organları vasıtasıyla yapılan düzenlemeler ile sağlanması; gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek artmasına, kar maksimizasyonunun her şeyin önünde tutulmasına ve emek karşıtı bir tutumun izlenmesine yol açtığını söyleyebiliriz. Böyle bir durumda, ülkemizde hukuk devleti ve sosyal adalet kavramlarına dönük eleştirileri artırdığını söylebiliriz.

KAYNAKLAR

- Altıok, M. (2002), "Yeni Liberal İstikrar ve Yapısal Uyum Programları: Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kriz", *Praksis*, C. 5, s. 77-130.
- Altıok, M. (2007), "Neo-liberal Yapısal Uyum Sürecinde Son Evre: AKP Hükümeti", *Toplum ve Demokrasi*, C. 1, S. 1, s. 57-72.
- Altıparmak, A. (2002), "Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayin Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, s. 35-59.
- Amsden, A. H. (2007), *Escape From Empire*, London, The MIT Press.
- Atılgan, G. (2012), "Türkiye'de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010", (Der) Alpaya, F. ve Duru, B., 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Bina, C. ve B. Yaghmaian (1991), "Post-war Global Accumulation and the Transnationalisation of Capital", *Capital & Class*, S. 43, s. 107-130.
- Boratav, K. (1974), *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*. İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi:1908-2002*, Ankara, İmge Kitapevi.
- DİE (1973), *Türkiye'de Ekonomik ve Toplumsal Gelişiminin 50 Yılı*, Başbakanlık DİE, Ankara.
- DTP (1963), Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), Başbakanlık Devlet Maatbası, Ankara.
- Ercan, F. (2006), "Türkiye'de Uluslararasılaşma Süreindeki Sermayenin Üretken ve Para Sermaye Arasındaki Zaman Yönelimli Stratejik Tercihi", *Association for Heterodox Economics Konferansı*, London.
- Gülalp, H. (1985), "Patterns of Capital Accumulation and State-Society Relations in Turkey", *Journal of Contemporary Asia*. S. 15, S. 3, s. 329-348.
- Güzelsarı, S. (2007), "Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye' de Mali İdarede Yeniden Yapılanma", Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- İMKB (1999), *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi (2. cilt)*, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- İş Kanunu (1936), <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018).
- Kalkınma Bakanlığı (2018), "Kalkınma Planları", <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (Erişim Tarihi: 27.04.2018).
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N (2001), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

- Marx, K. (2014), *Kapital (Cilt 1)*, (Çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp), Yordam Kitap, İstanbul.
- Özel, M. (1995), *Piyasa Düşmanı Kapitalizm*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Özgür, Ö. (1972), *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Özgür, Ö. (2008), "Türkiye'de büyük sermaye grupları finans kapital ve faaliyet çeşitliliği üzerine bir inceleme", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi: İstanbul.
- Özgür, Ö. (2011), *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları: Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, Sav Yayıncılık, İstanbul.
- Özsoylu, A. F. (2011), *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim*, Karahan Kitapevi, Adana.
- Sönmez, M. (2004), *Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Teoman, Ö. (2001), "Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 3, S.3, s. 41-60.
- Tezel, Y. S. (2001), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tok, E. (2017), "Türkiye ekonomisinin liberalleşme süreci (1923-1990)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Weber, M. (1999), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınları, İstanbul.